

MÓZER PÉTER

Adótudatosság, fiskális illúziók és a jóléti állam szükségessége

(állampolgári vélemények alapján)

A vita ismét fellángolt, ami azt is jelenti, hogy e társadalomtudományi kérdésre még nem született megnyugtató válasz. Hogy milyen vitáról van szó?

Az 1968-as „reform” idején a reformközgazdászok és egyes szociológusok között vita folyt arról, hogy az állami újraelosztás milyen mértékű és tartalmú legyen, valamint arról, hogy ez a redistribúció hogyan viszonyuljon a piachoz. Egyes szerzők már akkor hangsúlyozták, hogy „nem szabad elfelejteni” az állam azon funkcióját, amely szerint (valamilyen szinten) köteles gondoskodni állampolgáiról; az állam feladataihoz nemcsak az állampolgárok védelme, az ország biztonsága, hanem a közjó, a jóléti funkció is hozzátartozik. A másik oldal – nem tagadva az állami közfeladatokat – minden problémára a piaci viselkedésben látta a megoldást. Képviselői azt gondolták, hogy a piac térhódítása, a piac szerepének növelése megold minden gazdasági és társadalmi problémát.¹

A dolgozat aktualitását az adja, hogy az államháztartási reform keretén belül a „nagy ellátórendszerek” (nyugdíj- és egészségbiztosítás, általában a jóléti kiadások) átalakításának igénye ismét napirendre került. Nézetem szerint a változások alapját valamint irányát nem irányíthatják csak a fiskális megfontolások. A célállapot kidolgozásában – a pénzügyi megfontolások mellett – ugyanolyan súllyal kell szerepelnie a szociálpolitikai racionalitásnak (alapszükségletek és szükségletkielégítő módok, elosztási elvek), valamint az állampolgárok elvárásainak. Ez utóbbi részhez kívánok hozzászólni.

Előljáróban még annyit: szándékom szerint a cikk további része sem akar a *Századvég* hasábjain lezajlott vitára reflektálni, a különböző szerzői értelmezésekre „válaszolni”. Céloom annyi, hogy hozzájáruljak annak a bonyolult és szövevényes, nehezen vizsgálható kapcsolatnak a megértéséhez, amely az adófizetés és a jóléti gondoskodás „igenlése” között van.

Bevezetés

A meglévő nézetkülönbség a társadalomtudósok két tábora között nem egyedi, hazai jelenség. A XIX. századtól Európa és Észak-Amerika különböző

¹ Természetesen ennél sokkal árnyaltabb és gazdagabb volt mindkét oldal álláspontja. Szándékosan sarkítottam, hogy az alapprobléma világosan kirajzolódjon.

országaiban időről időre fellobban a vita. Ennek okát a két tudomány (közgazdaságtan és szociológia) bölcsőjénél kereshetjük, pontosabban abban a társadalmi környezetben, amelyben önálló diszciplínaként jelent meg e két, a társadalom leírásával és elemzésével foglalkozó tudomány.

„A közgazdaságtan a XVIII. század második felében önállósult a filozófiától, vált önálló tudománnyá. Ebben a korszakban Európában az egyik fő gond az állami beavatkozás korlátozása, a piaci verseny szabaddá tétele volt, mert ez volt az iparosodás és gazdasági fejlődés előfeltétele. Ez magyarázza meg, hogy ennek a korszaknak úgynevezett »klasszikus közgazdászai« miért a piachoz látták a legfontosabb mechanizmust, amely »láthatatlan kézként« úgy irányítja a társadalom tagjainak termelő tevékenységét és fogyasztását, hogy abból végül is mindenki számára a legjobb eredmény »jőjön ki.«” (Andorka Rudolf 1996: 148) A szociológiáról mint az önálló tudomány létrejöttének társadalmi körülményeiről Andorka Rudolf ugyanebben a tanulmányában a következőket írja:

„A szociológia több mint száz évvel később, a XIX. század legvégén vált önálló tudománnyá. Ekkor már nem a szabad piac lehetővé tétele volt a legfontosabbnak látszó probléma. Hanem az éppen a piaci viszonyok érvényesülése következtében kialakult nagy társadalmi egyenlőtlenség, a munkások és parasztok tömegeinek szegénysége, a nagyvárosi nyomornegyedek kialakulása, a bűnözés, a prostitúció, az alkoholizmus stb.” (Andorka Rudolf i. m. 149)

Természetesen a kialakulás körülményei meghatározták, eltérővé tették az emberi viselkedés, magatartás mozgatórugóinak (értékek, attitűd és motiváció) magyarázatát, amely alapvetően befolyásolta az emberről alkotott vélekedést is.

A közgazdaságtan emberképe a „homo oeconomicus”; a gondosan, racionálisan mérlegelő ember, míg a szociológia emberképe a „homo sociologicus”; akinek viszont a társadalmi normák szabályozzák a cselekedeteit.²

Az emberi cselekvés e kétféle irányú megközelítése előre meghatározza egyfelől a vizsgálandó jelenségeket, valamint ezek értelmezési kereteit, másfelől befolyásolja a társadalompolitikai célkitűzések preferenciarendszerét.

Adótudatosság és jóléti állam

A következőkben tárgyalt rész problémafelvetése az, hogy miként vélekednek az állampolgárok az állami beavatkozás szükségességéről.

Részletesebben:

Az állampolgárok hogyan vélekednek a jóléti államról? Köznyelven szólva: az állami gondoskodásról? Hajlandók-e még akár több adót is fizetni annak érdekében, hogy fenntartsák az ellátások jelenlegi rendszerét? Avagy az emberek többsége „potyalesó”, és csak élvezni akarja az állami redistribúciót?

² Joggal mondhatja a T. Olvasó, hogy ez a bemutatás túlegyszerűsített, a valóságtól elrugaszkodó. Való igaz, ezek az emberképek idealisztikusak és sematizáltak. Amiért mégis lényegesnek tartom leírni, annak az az oka, hogy e leegyszerűsített emberképek rávilágítanak a közgazdaságtan és a szociológia különböző értékpreferenciáira.

ribúció áldásait, de fizetni nem hajlandó érte? Tudja-e a polgár, hogy miért fizet adót? És azt tudja-e, hogy milyen adófajtákat vonnak el tőle?

A kérdések megválaszolásához mondanivalómat három fogalom köré csoportosítom. Ezek a következők: *adó tudatosság, fiskális illúziók és az állami felelősség fenntartásának igénye és az adózás kapcsolata.*

Az írásmű központi része nem az adatok (Csontos L.–Kornai J.–Tóth I. Gy. 1996a, 1996b) részletes elemzése, a fő hangsúlyt az állampolgári vélemények, valamint ezek szociál- és gazdaságpolitikai tanulságainak bemutatása kapja, mivel – véleményem szerint – ennek ismertetése a gyakorlati társadalompolitika számára kézenfekvőbben és közvetlenebbül hasznosulhat, mintha az adatsorokat és ezek kapcsolatait, összefüggéseit részletesen elemezném. Ez annál is indokoltabb, mivel ugyanazon eredményekről a vitázó felek (Ferge Zsuzsa, Csontos László, Kornai János, Tóth István György, valamint számos, a témában megszólaltatott közgazdász³) véleménye markánsan eltér. (Ennek oka valószínűleg abban keresendő, hogy a szerzők emberképe, értékválasztása és így a társadalomképe is különböző lehet.)

Adó tudatosság, fiskális illúziók

Azt, hogy pontosan mit jelent az ADÓTUDATOSSÁG, kétféleképpen lehet megközelíteni; az államháztartás bevételi, illetve kiadási oldaláról.

BEVÉTELEK

Arra a kérdésre, hogy „*Ön szerint az államnak honnan van bevétele, vagyis milyen forrásból gyűjti be a működéshez szükséges pénzeket?*” a megkérdezettek 94%-a említette az adót, míg csupán 3% volt az, aki semmiféle bevételi forrást nem tudott felsorolni (1.1. táblázat). A válaszadók majdnem tizede (9,7%) kihasználta azt a lehetőséget, hogy háromféle bevételi forrást lehetett felsorolni (37% kettő, 50% egy bevételi forrást említett; 1.1. ábra).

Mivel a kérdés nyitottan hangzott el (tehát nem voltak válasz-alternatívák felsorolva) ez arra utal, hogy az állampolgárok tisztában vannak az állam bevételi csatornáival.

Ezt a feltételezést támasztja alá az is, hogy az állampolgárok 85%-a meg tudott nevezni valamilyen jogcímet, amikor arról kérdezték, hogy a bruttó fizetéséből az SZJA-n kívül még milyen jogcímen vonnak le pénzt (csak 10%-uk nem tudott semmilyen jogcímet megnevezni, ami nyitott kérdésnél nagyon jó aránynak tűnik; 1.2. ábra).

KIADÁSOK

Mivel az egyes járulékfajtáknak más és más funkciója van, felhasználásuk célhoz kötött, lényeges információ, hogy mit gondolnak az emberek arról, hogy a társadalombiztosítási járulékot mi mindenre költik.

3 Akik a Századvég c. folyóiratban reflektáltak: Csaba Iván, Hetényi István, Király Júlia, Molnár Attila, Károly, Pete Péter, Szamuely László, Veress József (lásd: Századvég 1996. Új évfolyam 4. szám 109–143.).

Mielőtt a válaszok arányait ismertetném, ismét hangsúlyozni szeretném, hogy a kérdések után semmiféle válasz-alternatíva nem szerepelt. Ezt azért érdemes hangsúlyozni, mivel a kapott válaszok mögött létező tudást sejtjük, hiszen a megkérdezettek nem egy listából választottak, hanem a meglévő kognitív készségeiket kellett mozgósítaniuk.

A válaszokból kiderül, hogy az állampolgárok nyolcféle ellátástípust – nyugdíj, egészségügyi ellátás, gyógyszerek támogatása, táppénz, terhességi-gyermekágyi segély, gyes, gyed, családi pótlék – soroltak fel, amelyet a társadalombiztosítás finanszíroz, azaz a válaszolók jelentős része képes volt legalább egy ellátás-típust megnevezni, míg 17%-uk nem említett egyetlen egy ellátásformát sem (1.2. táblázat).

A FISKÁLIS ILLÚZIÓ JELENTÉSE AZ ALÁBBI

„(...) a szavazópolgárok torzítottan észlelik és szisztematikusan alábecsülik a költségvetésből finanszírozott közjavak és állami programok adóterhetét vagy adóárát”. (Csontos L.–Kornai J.–Tóth I. Gy. 1996a:246)

Az előzőekben említett szerzőhármás a jóléti gondoskodás négy területéről kérdezte meg az adófizető polgárt. Ez a négy terület: az *oktatás, az egészségügy, a nyugdíjak és a szociális ellátás* területei.

A kapott adatok nem egyértelműek. Azért nem, mert egyfelől nincs összehasonlítási alap (referenciacsoport), másfelől viszonylag sok a válaszhiány. Továbbá azok esetében, akik adtak valamilyen értékelhető választ az ellátások árának becslésére, a válaszok nagy különbségeit találjuk.

Például a megkérdezett állampolgárok többsége (59%) alábecsülte az „*egy egyetemi hallgató teljes ötéves képzésének költségeit*”. Viszont arra a kérdésre, hogy az *egyetemi hallgatók egy adófizetőnek mennyibe kerülnek*, mennyi az „*adóáruk*”, a megkérdezettek 30%-a valós összegnél jelentősen magasabb összeget tartalmazó választ adott (ténylegesen 900 Ft-ba kerül, míg a megkérdezettek becslésének átlaga 3019 Ft volt). Ez utóbbinál tehát szó sem lehet arról, hogy a polgárok azt gondolnák: az egyetemi képzés nekik nem kerül adóforintjukba (2.1. táblázat).

Az *egészségügy területén a kórházi ellátás* („*egy átlagos beteg ellátásának összes költsége*”, valamint az egy adófizetőre jutó adóár) és a *gyógyszertámogatások* kérdéskörében a megkérdezettek többségében él a fiskális illúzió. A megkérdezettek jelentős hányada (41%; 39%; 63%; 46%) alábecsüli mind a kórházi ellátás, mind a gyógyszer-támogatás költségvonatát (2.2. táblázat).

A *nyugdíjak* esetében – „*A nyugdíjak hány százalékát fizetik a most dolgozók fizetéséből?*” – a kép nagyon polarizált. A válaszadók egyik csoportja jelentősen alábecsüli a költségeket (45%), míg a másik csoport helyesen tudja a nyugdíjak „*adóárát*” (41%).

A *szociális rendszer* költségbecslésénél a szerzők által megfogalmazott részhipotézissel⁴ ellenkező eredményt kapunk. A megkérdezettek 30%-a je-

4 A részhipotézis a következő volt: „*azt feltételeztük, hogy az állampolgároknak nincsenek pontos ismereteik az állami programok valódi költségeiről. Azt sejtettük, hogy mindennek háttérben az egyes programok látszólagos ingyenessége áll, vagyis az a tény, hogy a szolgáltatások igénybevételekor a valódi költségeknek csupán egy töredékét kell megfizetni.*” (Csontos L.–Kornai J.–Tóth I. Gy. 1996a:246.)

lentősen fölébecsülte, 23%-a helyesen határozta meg, valamint 23%-a alábecsülte az „egy adófizetőre jutó adóarat” (2.3. táblázat).

A fentieket összefoglalva a legfontosabb eredmények-tanulságok a következők:

Nagyon nehéz vállalkozás a kapott eredmények értékelése, mivel egyfelől a kérdések nagy része nyitott kérdés (és így a válaszok értékelésének érvényessége bizonytalan), másfelől nem rendelkezünk olyan összehasonlító adatokkal, amelyek más országban és/vagy más időpontban végzett hasonló kutatási kérdéseket megfogalmazó kérdőíves adatfelvételből származnának.

Ennek ellenére az mindenképpen megállapítható, hogyha a válaszadók 85%-a tudja, hogy a munkabéréből az SZJA-n kívül még levonnak valamit, akkor az inkább adótudatosságra, mint tudatlanságra vall.

A polgárok fiskális illúziójára vonatkozó részről kapott eredményeket legalábbis óvatossággal kell kezelni. Az itt feltett kérdések meglehetősen bonyolultak és nehezen kiszámíthatóak, mivel – nézetem szerint – annak pontos becslése, hogy mennyibe kerül „egy egyetemi hallgató ötéves képzésének költsége” vagy „egy átlagos beteg ellátásának összes költségei” bizonyos háttér adatok megadása nélkül reménytelen vállalkozás. Mégis, ha a kapott válaszokat vizsgáljuk, lényeges tanulság, hogy a megkérdezett adófizető polgárok azon ismerete, hogy mennyi az egyes jóléti ellátások „adóára”, igen eltérő. Az eltérés okainak részletes és alaposabb magyarázatához újabb kutatásokra lenne szükség.

Az állami felelősség fenntartásának igénye és az adózás kapcsolata

A XX. század végén számos országban éles vita bontakozott ki arról, hogy milyen közfeladata és felelőssége van az államnak. Ez a kérdés főként a jóléti elosztás (szociális gondoskodás, egészségügy, oktatás) területén merült fel. A válaszok (és az eredmények) különbözőek; van, ahol a restriktív politikában hisznek, van, ahol nem. Az, hogy melyik politikai és ideológiai irányzat kerekedik felül, csak részben függ az adott ország gazdasági fejlettségétől. Az ideológiai irányváltást egy sor más dolog befolyásolja; például: politikai elhatározás; szociális jogok erőssége; a szociálpolitikai intézményrendszer kiépülése; civil szféra érdekérvényesítési képessége; a társadalom értékrendje; történelmi örökség.

A következőkben bizonyos kutatási adatok eredményeinek felhasználásával megkíséreltem bemutatni, hogy a megkérdezettek hogyan vélekednek erről a kérdéskörrel.

A rendszerváltás során fellépő társadalmi-gazdasági változások kapcsán a politikai döntéshozóknak párhuzamosan két problémával kell szembenéznük. Egyfelől szükséges a válságkezelés: a szűkülő gazdasági mozgástér következtében mára elkerülhetetlenné vált az államszocializmus évtizedeiben kialakult jóléti rendszerek átalakítása.

Másfelől szembe kell nézni az állampolgárok elvárásaival. A TÁRKI 1995-ben készített közvélemény-kutatásának tanulsága szerint: „A megkér-

dezettek között legnagyobb arányban azok vannak, akik akár adóemelés árán is többet költenének az egészségügyre, a családi támogatásokra és a nyugdíjrendszerre, és az adóforintokkal való takarékoskodást a honvédelemmel, a kultúrával és a munkanélküliségi ellátásokkal kezdenék.” (3.1. ábra).

Ebben a „kettős szorításban”, valamint a jelenlegi helyzetben – a gazdaság állandóan változó körülményei között – az egyéni alkalmazkodás nehezebbé vált, miközben a foglalkoztatási és szociális biztonság garanciái meggyengültek. A közpolitikai szféra felelőssége és feladata, hogy megtalálja az optimális megoldást a két egymásnak feszülő problémára.

Az „állami felelősségvállalás iránti igény mértékének” két másik felmérése (TÁRKI Háztartás Panel [1996], valamint a Ferge Zsuzsa által vezetett SOCO-kutatás [1995]) is hasonló eredményt hozott. A kapott eredmények annak ellenére, hogy a kérdőívek felvétele különböző időpontban történt (a két felvétel között egy év telt el), valamint a megkérdezett 1000 fős minta személyei mindkét kutatásban mások voltak, kísértetiesen hasonlítottak egymásra. Az állami felelősség elvárásának tekintetében mind a TÁRKI, mind a SOCO-felmérésben a megkérdezettek az első helyre a „megfelelő nyugdíjat” tették. Utána, a 2–5. helyig (igaz, nem megegyező sorrendben) a *munkalehetőségek biztosítását, az egészségügyi ellátást, a fogyatékosok megélhetését és az általános iskolai oktatást* sorolták (3.1. táblázat). Az 1997-es vizsgálatnál is teljesen azonos rangsort találhatunk (3.2. táblázat).

E három – különböző időpontban és különböző mintán történő – survey kutatás eredményeinek érvényessége és megbízhatósága igen erős, azaz az ilyen erősségű és stabil véleményalkotásra nyugodt szívvel mondhatjuk, hogy a polgárok *határozott állásfoglalása, és elvárás*, hogy az államnak a fent leírt feladatokat el kell látnia.

A helyzet még érdekesebbé válik, amikor a jövedelmi helyzet és az adók kapcsolatát vizsgáljuk (3.3. táblázat). Az emberek többsége a jövedelmi helyzetétől függetlenül úgy nyilatkozik, hogy a jelenlegi adózási mérték maradjon fenn (összesen a megkérdezettek 55%-a). Emellett létezik egy jelentős kisebbség – a megkérdezettek nem egészen egy harmada –, amely adónövekedésre voksolt annak érdekében, hogy a jóléti rendszerek színvonala maradjon meg, illetve bővüljön. Ennek jövedelem szerinti megoszlása az alábbiak szerint alakul:

- az alsó jövedelemötödben lévők 34 százaléka,
- a 2. jövedelemötödben lévők 35 százaléka,
- a 3. jövedelemötödben lévők 27 százaléka,
- a 4. jövedelemötödben lévők 24 százaléka,
- a felső jövedelemötödben lévők 27 százaléka gondolkozik így.

Azaz jövedelmi helyzettől függetlenül az adófizető választópolgárok egyharmada hajlandó egy jobb szociálpolitikáért áldozni. Tehát ezen adatok tanulsága szerint sem „ingyenebéd-effektusról”, sem adótudatlanságról nincs szó! Szó van viszont arról, hogy az emberek nagy része elvárja az államtól, hogy egyes szociálpolitikai ellátásokon – nyugdíjrendszer, családi támogatások rendszere, egészségügyi ellátások – keresztül biztosítsa a megfelelő (szociális) biztonságot.

Következtetések

Az e tárgykörben zajló kérdőíves felmérések számos kérdést vetnek fel, valamint számos tanulsággal szolgálnak.

KEZDJÜK A KÉRDÉSEKKEL

Gondoljunk csak bele abba, hogyha nekünk, Olvasóknak tennék fel ezeket a kérdéseket, akkor mennyire pontosan tudnánk válaszolni. Egyáltalán, honnan tudnánk azt, hogy a válaszaink biztosak?

A szerző kénytelen bevallani: ha azt kérdeznék tőle, hogy havi fogyasztásának mennyi az adótartama (szja, áfa, vám stb.), akkor mély hallgatás lenne a válasza. (És Önnek mi a válasza?)

De vajon ez a tanácsstalanság valóban azt jelenti, hogy fiskális illúzióban élek (esetleg élünk), és az adótudatosságom (esetleg adótudatosságunk) a nullához közelít? Vagy azt (is) jelentheti ez az „adótudatlanság”, hogy baj van az információszolgáltatással, s ezért nem tudok–tudunk megfelelő választ adni a feltett kérdésekre?

Idézet egy TÁRKI-anyagból: „A Pénzügyminisztérium a mai napig nem készített az államháztartás egészére kiterjedő egységes, következetes ágazati besorolást, nem pusztán a nemzetközi osztályozási rendszereknek megfelelően, de egy belföldi klasszifikáció szerint sem.” (Lelkes Orsolya 1997:2)

Azaz, ha jelenleg ki is lehet számolni pl. az államháztartás jóléti kiadásait, nem lehet pontosan tudni, hogy mi mennyi (melyik tétel mit takar). Erről sok minden eszébe juthat az embernek, itt csak annyit szeretnék megjegyezni, hogy ilyen esetben nem feltétlenül a polgár az „adótudatlan”, nem feltétlenül a polgár szenved „fiskális illúzióban”, hanem inkább az állam és annak szervei.

Másrészt amióta a polgárok számára is létezik az adórendszer, annak sávjai, a kedvezmények köre és jellege állandóan változik. Ezen a változások áttekinthetetlené teszik az elvonás szisztémáját, módzatait, a befolyt összeg nagyságát. Így nagyon nehéz, mondhatni *lehetetlen feladat* annak ismerete, hogy havonta hány adóforintba kerül pl. „egy egyetemi hallgató egy adófizetőre jutó adóóra” vagy a szociális rendszer egy adófizetőre jutó havi „adóóra”. Erről – információhiány, valamint a kérdés bonyolultsága okán – nem lehet tudomása az állampolgárnak.

TANULSÁGOK

Talán az egyik leglényegesebb tanulság, hogy az állampolgárok válaszai árnyaltak, a szociálpolitikai közgondolkodás erősen differenciált. Mint már írtam, vannak olyan ellátások, amelyekre az emberek többsége még adónövelés árán is több pénzt áldozna. Ilyen közfeladat – a rangsort tekintve a megkérdezettek társadalmi (iskolázottság, jövedelem, lakóhely), demográfiai (életkor) dimenzióiban minimális volt az eltérés – a *családi támogatások*, valamint az *egészségügyi kiadások* és a *nyugdíjak emelése*. Ennek tükrösképe is igaz: a társadalmi hovatartozástól és életkori eltéréstől függetlenül a többség az adóforintok megtakarítása érdekében legutoljára a *családi támogatásokhoz*, az *egészségügyi kiadásokhoz* és a *nyugdíjak csökkentéséhez* nyúlna/fo-

lyamodna. Polgáraink – e dimenziókban szinte egyöntetűen – az adóval való spórolást a *honvédelemmel*, a *kultúrával*, *művészettel* és a *munkanélküli segéllyel* kezdenék.

A jövedelmi helyzet, az iskolázottság, az életkor és a lakóhely (valamint az érintettség) csak a megkérdezettek százalékos arányainál differenciáló tényező; általában nem a legjobb társadalmi státusú csoportok tagjai támogatják az állami redisztribúciót (3.4. táblázat).

A másik lényeges tanulság, hogy a választópolgárok nagy része konzekvensen ragaszkodik ahhoz, hogy az állam bizonyos feladatok megszervezéséért, finanszírozásáért stb. vállalja magára a felelősséget. Egyértelműen ide sorolható a *megfelelő nyugdíjak biztosítása*, az *egészségügyi ellátás*, a *fogyatékosok megélhetése*, valamint részben ide tartozik a *munkalehetőségek biztosítása* és az *általános iskolai oktatás*, mint állami kötelezettség. A munkalehetőségek biztosítása területén a megkérdezettek válaszaiban polarizációt tapasztalhatunk. Ennek valószínűsíthető oka, hogy az emberek a munkanélküliséget vagy önhibának gondolják, vagy társadalmi okokkal magyarázzák.

A gyerekek ellátása megítélésének más okai vannak. Kutatási adatok eredményeiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy az emberek jelentős része a „vegyes felelősségvállalást” tartja a leginkább elfogadható megoldásnak, azaz a gyereknevelés terheinek megosztásában a legideálisabb a következő lenne: „a szülőnek és a társadalomnak egyformán” részt kell vállalnia (3.5. táblázat). Ennek következtében a polgárok több mint fele hajlandó elfogadni az adónövekedést a családi támogatások színvonalának emelése érdekében.

Végezetül: Mind a megkérdezett polgárok véleményéből alkotott kép, mind a hazai és nemzetközi társadalomtudósok és a szociálpolitikát művelő szakértők véleménye összecseng abban, hogy léteznek olyan alapszükségletek, amelyek a társadalmi berendezkedéstől függetlenül abszolút érvényűek és objektívek. Abban is egyetértés van, hogy e szükségletek nemcsak fiziológiai, biológiai szükségletek, hanem az alapvető társadalmi cselekvés előfeltételei (pl.: Maslow [1966] szükségletpiramisa, Allport [1977] érett személyiség definíciója, I. Gough–L. Doyle szerzőpáros [1991] alapfogalmi [egészség, „alkotó tudat”, autonómia], A. Sen [1992] pozitív és negatív szabadságfogalma, Ferge Zsuzsa [1982] a fizikai és társadalmi életésélyek társadalmi beágyazottságának meghatározása stb.).

E szükségletek kielégítésére kétféle irányultságú társadalmi integráló elv létezik. Ebből az egyik a piac, amely csak részben tölti be ezt a funkcióját, mivel működési elvéből adódóan bizonyos kudarcokkal számolhatunk. Ilyen munkaerő-, ill. biztosítási piaci kudarcok jelentkezhetnek az alábbiak terén:

- mind pozitív, mind negatív értelemben vett (jövedelmi) externáliák;
- a méretgazdaságosság;
- a közjavakból való részesedés;
- az érdemjavak (társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíció szerint differenciált);
- a piac öntisztulása;
- az információk korlátok.

Ezek a piaci kudarcok az állami beavatkozás szükségességét igazolják.

A társadalmpolitika – társadalmi és állami eszközökkel – három irányból mozdíthatja elő a szükségletek jobb kielégítését:

1. Nempiaci eszközökkel befolyásolja a piaci elosztást.
2. Utólag módosítja a gazdaságban létrejövő elosztást, a piaci jövedelmeket helyettesíti, korrigálja.
3. Szociálpolitikai eszközökkel, nempiaci módon biztosítja a javakhoz, szolgáltatásokhoz való hozzáférést a vásárlóképesztől függetlenül. (Ferge Zs. 1989.)

Hogy ez miért fontos (társadalom)politikai kérdés? Erre – befejezésül – álljon itt egy idézet:

„(...) a szükségletek nem egyszerűen igény vagy készpénzzel alátámasztott fogyasztói kereslet. Éppen ez az ok, ami miatt a szociális szükségletek a szociálpolitika középpontjában állnak. A kollektív – és ezért politikai – választások szótárához tartozik, nem pedig piacéhoz.” (S. Charles–A. Webb 1996.)

Táblázatok, ábrák

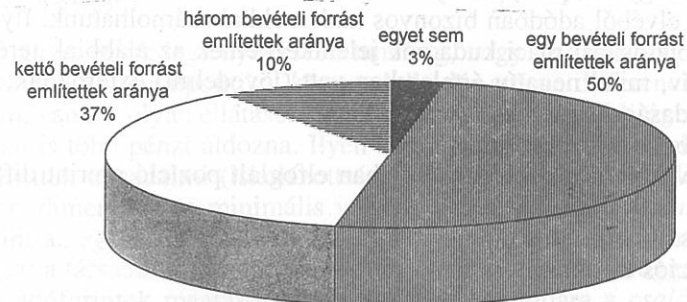
Adótudatosság

1.1. táblázat: Ön szerint az államnak honnan van bevétele, vagyis milyen forrásokból gyűjti be a működéséhez szükséges pénzeket? (Az adott forrást említők aránya az összes megkérdezettek százalékában)

Forrás	%
Adók	94,4
Járulékok	10,9
Illetékek	11,9
Kölcsönök	30,1
Egyéb	6,1
Nem tudja	3,0

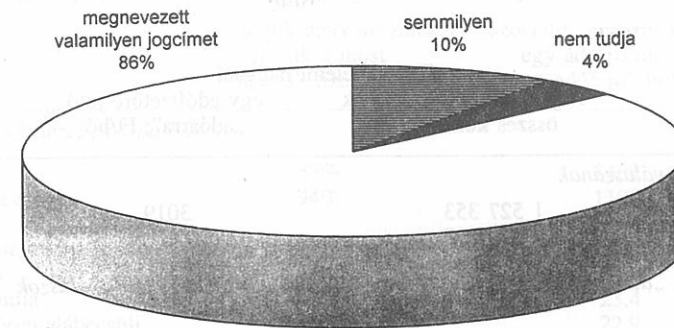
Forrás: Csontos L.–Kornai J.–Tóth I. Gy. [Társadalmi riport 1996:241]

1.1. ábra: A megkérdezettek hány bevételi forrást említettek?

Forrás: Csontos L.–Kornai J.–Tóth I. Gy. [Társadalmi riport 1996:241]

1.2. ábra: Ön szerint egy alkalmazott bruttó fizetéséből a munkahelyén a személyi jövedelemadón (SZJA) kívül milyen jogcímen vonnak le pénzt?

Forrás: Csontos L.–Kornai J.–Tóth I. Gy. [Társadalmi riport 1996:241]

1.2. táblázat: A bérek után a munkaadóknak társadalombiztosítási (TB) járulékat és egyéb járulékat is fizetnie kell. Ön szerint mi mindenre költik a társadalombiztosítási (TB) járulékat?

Jogcím	Az adott tételt említők aránya az összes megkérdezett százalékában
Nyugdíj	49,5
Egészségügyi ellátás	25,8
Gyógyszerek támogatása	25,3
Táppénz	20,0
Terhességi-gyermekágyi segély	3,1
Gyes	13,4
Gyed	9,9
Családi pótlék	13,9
Egyéb	23,9
Nem tudja	17,2

Forrás: Csontos L.–Kornai J.–Tóth I. Gy. [Társadalmi Riport 1996:246]

Fiskális illúziók

2.1. táblázat: Egyes állami szolgáltatások költségére és „adóárra” vonatkozó ismeretek

Oktatás	Egy egyetemi hallgató	
	Teljes 5 éves képzésének összes költsége; Ft	egy adófizetőre jutó „adóárra”; Ft/hó
A megkérdezettek válaszáinak		
átlaga	1 527 353	3019
tényleges adat	2 000 000	900
A költségre és az „adóárra” vonatkozó ismeretek eloszlása, az értékelhető válaszok százalékában		
nem tudja	14,2	28,5
jelentősen alábecsüli	58,8	21
nagyjából helyesen tudja	13,1	20
jelentősen fölébecsüli	13,9	30,5
Összesen	100,0	100,0

Forrás: Csontos L.–Kornai J.–Tóth I. Gy. [Századvég 1996/2. szám: 7.] alapján összeállította – M. P.

2.2. táblázat:

Egészségügy	egy átlagos beteg ellátásának		a receptre felírt gyógyszer	
	összes költsége	egy adófizetőre jutó „adóárra” Ft/hó	árának állam által fizetett hányada	egy adófizetőre jutó „adóárra”; Ft/hó
A megkérdezettek válaszáinak				
átlaga	63 874	2403	49,7	988
tényleges adat	46 000	2100	85,0	1400
A költségre és az „adóárra” vonatkozó ismeretek eloszlása, az értékelhető válaszok százalékában				
nem tudja	8,6	21,3	9,6	23,9
jelentősen alábecsüli	40,7	39,4	62,6	46,1
nagyjából helyesen tudja	25,1	21,3	27,8	14,9
jelentősen fölébecsüli	25,7	17,5	0,0	15,2
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: Csontos L.–Kornai J.–Tóth I. Gy. [Századvég 1996/2. szám: 7.] alapján összeállította – M. P.

2.3. táblázat:

Nyugdíjak és a szociális ellátás

	a nyugdíjak hány százalékát fizetik a most dolgozók fizetésből?	szociális rendszer költsége egy adófizetőre jutó „adóárra” Ft/hó
A megkérdezettek válaszáinak		
átlaga	67%	1488
tényleges adat	94%	1100
A költségre és az „adóárra” vonatkozó ismeretek eloszlása, az értékelhető válaszok százalékában		
nem tudja	13,9	23,4
jelentősen alábecsüli	45,3	22,9
nagyjából helyesen tudja	40,8	23,3
jelentősen fölébecsüli	0,0	30,4
Összesen	100,0	100,0

Forrás: Csontos L.–Kornai J.–Tóth I. Gy. [Századvég 1996/2. szám: 7.] alapján összeállította – M. P.

Az állami felelősség fenntartásának igénye és az adózás kapcsolata

3.1. táblázat: Az állami felelősségvállalás igénye iránti igény mértéke 1995-ös és 1996-os felmérés szerint (%)

Az állami felelősségvállalás iránti igény⁵

sor- rend	felelősség területei	átla- gosan	csekély (1,2)	közepes (3)	nagy (4,5)	együtt	ebből: 5
1.	megfelelő nyugdíjakért	4,6	2	7	91	100	75
2.	munkalehetőségek biztosításáért	4,5	3	12	85	100	68
3.	egészségügyi ellátásért	4,4	2	14	84	100	60
4.	fogyatékosok megél- hetéséért	4,3	2	14	84	100	61
5.	ált. isk. oktatásáért	4,3	4	16	80	100	55
6.	középiskolai oktatásáért	4,2	5	18	77	100	46
7.	fiatalok első lakáshoz juttatásáért	4,2	5	21	74	100	53
8.	felsőfokú oktatásáért	4,0	7	23	70	100	44
9.	gyerekek eltartási költségeiért	3,7	13	33	54	100	31
10.	6 éven aluli gyerekek gondozásáért	36,0	18	32	50	100	31

5 SOCO-kutatás (1995); elemszám (N) 1000 fő

Az állami felelősségvállalás iránti igény⁶

sor- rend	felelősség területei	átlag- gonan	csekély (1,2)	közepes (3)	nagy (4,5)	együtt	ebből: 5
1.	megfelelő nyugdíjakért	4,6	2	7	90	100	72
2.	egészségügyi ellátásért	4,5	1	12	87	100	63
3.	ált. isk. oktatásáért	4,5	1	13	86	100	67
4.	fogyatékosok megélhetéséért	4,5	2	10	88	100	69
5.	munkalehetőségek biztosításáért	4,4	4	12	84	100	62
6.	középiskolai oktatásáért	4,2	3	22	75	100	48
7.	6 éven aluli gyerekek gondozásáért	4,0	9	26	65	100	43
8.	fiatalok első lakáshoz juttatásáért	4,0	8	27	65	100	41
9.	felsőfokú oktatásáért	3,8	11	32	57	100	31
10.	gyerekek eltartási költségeiért	3,5	17	39	44	100	25

Forrás: Ferge Zs. [Az ajtók záródnak (?), TÁRKI MHP, 1997:145]

3.2. táblázat: Az 1995., 1996. és 1997. év eleji magyar adatok összehasonlítása

A kérdéses terület	Állami felelősség mértéke (max = 5)		
	1995	1996	1997
Megfelelő nyugdíjak	4,6	4,6	4,6
Fogyatékosok megélhetése	4,3	4,5	4,5
Általános iskolai oktatás	4,3	4,5	4,5
Egészségügyi ellátás	4,4	4,5	4,5
Munkalehetőségek	4,5	4,4	4,4
Középiskolai oktatás	4,2	4,2	4,2
Fiatalok első lakása	4,2	4,0	3,9
Felsőoktatás	4,0	3,8	3,7
6 éven aluliak gondozása	3,6	4,0	3,9
Gyerekek eltartási költsége	3,7	3,5	3,5
Átlag	4,19	4,20	4,17

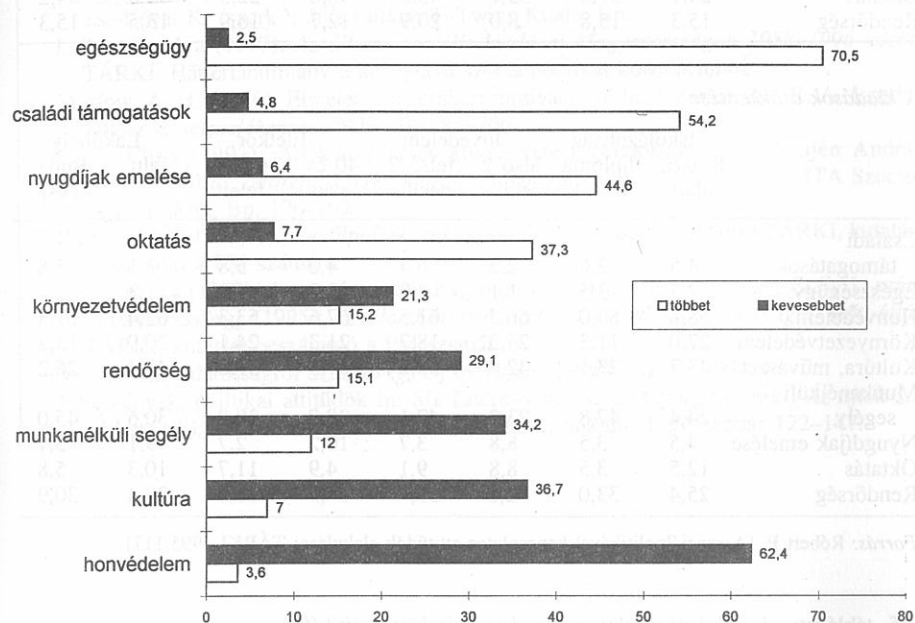
Forrás: Ferge Zs. (1997:48)

3.3. táblázat: A háztartásfők válaszainak megoszlása az adóval kapcsolatos véleményük szerint az egyes jövedelemötödökben (ekvivalens jövedelmek alapján; %)

	Alsó ötöd	2.	3.	4.	Felső ötöd	Együtt
Csökkentse az adókat	12	15	12	16	24	16
Maradjon így	54	50	61	60	49	55
Növelje az adókat	34	35	27	24	27	29
Együtt	100	100	100	100	100	100
n, csak a válaszolók	190	205	231	206	208	1040

Forrás: Ferge Zs. [Az ajtók záródnak (?), TÁRKI MHP, 1997:147.]

3.1. ábra: Mire költene többet/kevesebbet, ha ezzel az Ön adója is növekedne/csökkenne? (1995, %)

Forrás: Tóth I. Gy. [Az államháztartási reform... TÁRKI, 1995:31]

3.4. táblázat: A redistributív célokkal kapcsolatos kiadások növelése, illetve csökkentése egyes társadalmi csoportokban az adók növelése, illetve csökkentése révén

A kiadások növelése

	Iskolázottság		Jövedelem		Életkor		Lakóhely	
	8 oszt. alatt	diploma	alsó 2 decilis	felső 2 decilis	40 év alatt	60 év felett	falu	Buda-pest
Családi támogatások	54,1	44,2	64,4	45	63,7	48,7	55,1	44,7
Egészségügy	66,9	65,8	67	70,2	77,3	63	69,5	66,8
Honvédelem	3,4	3,3	2,7	3,1	4,2	2,6	4,6	3,6
Környezetvédelem	8,1	24,2	7,4	20,4	19	9,4	12,6	20,4
Kultúra, művészet	4,4	14,2	6,9	9,9	8,2	6,0	6,2	9,7
Munkanélküli segély	16,6	5,8	18,1	6,3	12,1	14	13,5	4,1
Nyugdíjak emelése	53,4	36,7	37,2	45,0	32,9	62,3	40,6	51,0
Oktatás	24,1	57,5	35,1	43,5	48,0	22,3	32,0	34,2
Rendőrség	15,3	15,8	8,0	20,9	12,7	18,9	13,5	15,3

A kiadások csökkentése

	Iskolázottság		Jövedelem		Életkor		Lakóhely	
	8 oszt. alatt	diploma	alsó 2 decilis	felső 2 decilis	40 év alatt	60 év felett	falu	Buda-pest
Családi támogatások	4,5	2,6	2,2	6,4	4,0	5,8	3,1	5,8
Egészségügy	2,3	3,5	1,1	3,2	0,9	4,3	1,3	2,1
Honvédelem	58,8	60,0	66,3	61,5	67,6	53,3	63,4	61,8
Környezetvédelem	27,0	11,3	24,3	18,7	21,3	24,1	20,9	15,2
Kultúra, művészet	43,7	23,5	42,0	33,2	39,8	37,0	44,4	26,2
Munkanélküli segély	24,4	47,8	23,2	47,1	38,0	30,0	30,6	45,0
Nyugdíjak emelése	4,5	3,5	8,8	3,7	10,2	2,7	9,1	3,1
Oktatás	12,5	3,5	8,8	9,1	4,9	11,7	10,3	5,8
Rendőrség	25,4	33,0	32,6	33,7	34,9	18,3	29,4	30,9

Forrás: Róbert P. [A szociálpolitikával kapcsolatos attitűdök alakulása; TÁRKI 1995:117]

3.5. táblázat: Kinek kell viselni a gyereknevelés költségeit? (%)

	1982	1984	1987	1993
Kizárólag a társadalomnak	1	1	1	1
Elsősorban társadalomnak, de egy részt a szülőknek is	3	2	2	6
A szülőknek és a társadalomnak egyformán	24	23	27	48
Elsősorban a szülőknek, de egy részt a társadalomnak is	50	47	47	48
Kizárólag a szülőknek	19	25	18	5

Forrás: Nagy Lajos Géza [Gallup Intézet 1993]

IRODALOM

- Allport, Gordon W. (1997): *A személyiség alakulása* Kairosz Kiadó, Budapest
- Andorka Rudolf (1996): Piac és/vagy erkölcs? A közgazdaságtan és a szociológia emberképe és társadalomképe In: Andorka R.: *Merre tart a magyar társadalom?* Antológia Kiadó, Lakitelek 147–153.
- Charles, Susan-Webb, Adrian (1996): *Szociálpolitika – gazdasági megközelítésben* T-Twins Kiadó, Bp.
- Csontos László-Kornai János-Tóth István György (1996a): Adótudatosság és fiskális illúziók In: Andorka-Vukovich-Kolosi *Társadalmi riport*, 238–271.
- Csontos László-Kornai János-Tóth István György (1996b): Az állampolgár, az adók és a jóléti rendszer fogalma *Századvég*, Új évfolyam 2. szám, 3–29.
- Ferge Zsuzsa (1982): *Társadalmi újratermelés és társadalompolitika* KJK, Bp.
- Ferge Zsuzsa (1989): *Van-e negyedik út? A társadalompolitika esélyei* KJK, Bp.
- Ferge Zsuzsa (1996): Az adótudatosságról és az állami felelősségről (Hevenyészett első válasz Csontos-Kornai-Tóth cikkére) *Századvég*, Új évfolyam 3. szám, 154–162.
- Gough, Ian-Doyle, L. (1991): Emberi szükségletek és szocialista jóléti politika In: Ferge Zs.-Lévai K. (szerk.): *Jóléti állam* T-Twins Kiadó, Bp.
- Lelkes Orsolya (1997): *Az állam szociális kiadásai Magyarországon 1988–1996 között* TÁRKI, Háttér tanulmány a közéleti társadalmi koncepcióhoz.
- Maslow, A. H. (1966): Elméletek az emberi motivációról In: Sutermeister, R. A. (szerk.) *Ember és termelékenység* KJK, Bp. 85–106.
- Pond, Chris (1993): Adókiadások és költségvetési gondoskodás In: Semjén András (szerk.) *Adózás, adórendszerek, adóreform* Szociálpolitikai Értesítő 1–2, MTA Szociológiai Intézet, Bp. 176–192.
- Róbert Péter (1995): *A szociálpolitikával kapcsolatos attitűdök alakulása* TÁRKI, kutatási beszámoló a PM számára
- Sen, Amarty (1992): Az egyéni szabadság mint társadalmi elkötelezettség *Esély* 1. szám
- Tóth István György (1995): *Az államháztartási reform, a családok és a nyugdíj előtt állók* TÁRKI, kutatási beszámoló a PM számára
- Vita az adótudatosságról *Századvég*, Új évfolyam 1996/4. Szám, 109–143.
- Vélemények, politikai attitűdök In: Sik Endre-Tóth István György (szerk.) *Az ajtók zárodának (?)*, TÁRKI Magyar Háztartás Panel 5. hullám, 1997. január 122–147.